

TÜSKÉS ANNA

(BUDAPEST)

*Mikes Kelemen képzőművészeti ábrázolásai**

Mikes Kelemen arcmását felidézve többnyire a kolozsvári Szépművészeti Múzeum raktárában őrzött, jól ismert olajfestmény jelenik meg elsőként szemünk előtt. Noha a Mikes-ikonográfia meglepően gazdag, számos grafika, festmény, érem, dombormű és szobor mindmáig ismeretlen a nagyközönségnek. Ennek oka főként az, hogy egyrészt a különböző – többnyire irodalmi és irodalomtörténeti – kiadványokban csaknem mindig ugyanaz a néhány műtárgy szerepel, másrészt – egyetlen kísérlettől eltekintve – korábban nem foglalkoztak a Mikes-portrék összegyűjtésével és feldolgozásával. A 19. század második felétől napjainkig folyamatos Mikes-kultusz képzőművészeti emlékeinek számbevételét különösen időszerűvé teszi, hogy ebben az évben ünnepeljük Mikes halálának 250. évfordulóját. A magyarországi, erdélyi, kárpátaljai és rodostói emlékhelyek mellett a Mikes nevével fellelvő battonyai és sepsiszentgyörgyi iskolák ennek a tiszteletadásnak a fő központjai.

A kolozsvári festményt leszámítva ezek az alkotások nem bírnak történeti forrásértékkel, a hatás- és befogadástörténet szempontjából azonban fontos a forrásokból kirajzolódó összkép elemzése, az alkotások egymáshoz való viszonyának és összefüggésrendszerének meghatározása is. Az elmúlt mintegy százötven évben a Mikesről készült művek között számos kiemelkedő alkotás található, ugyanakkor az alacsonyabb minőségű darabok is hozzájárulnak az író kultuszához és emlékének megőrzéséhez. A *Törökországi levelekből* kirajzolódó szellemi portrét jól kiegészíti a különféle stílusú művészeti alkotásokban megjelenő, folyamatosan változó képi hagyomány. A Mikes-ikonográfia anyagát a továbbiakban a 19. század utolsó negyedétől a 20. század első évtizedéig tartó kezdeti időszak után műfajonként és azon belül időrendben mutatom be.

A Mikes-ábrázolások bemutatására Veress Dániel tette az első kísérletet a *Kovácszna Megyei Tükör* 1974. évi 1233. és 1245. számában közölt, *Mikes földi arca* című cikkében. Ezt követően a Kriterion Kiadónál 1976-ban megjelent, *Mikes és a szülőföld* című

* Köszönöm a kutatásban nyújtott segítséget Beján Andrásnak, Cs. Benedek Csillának, Egyed Emesének, Kertész Lászlónak, Kovács Andrásnak, Molnár Mihálynénak, Murádin Jenőnek, Nyerges Gabriellának, Orbán Jánosnak, Sándor Lillának és Tokai Gábornak.

tanulmánykötetében írt a témáról *Mikes a szépirodalomban és a képzőművészetben* című tanulmányában. Veress itt mindösszesen öt, Mikest ábrázoló művet vett számba. Kutatásaim során azonban világossá vált, hogy a Mikest ábrázoló grafikai, festészeti és szobrászati alkotások száma az elmúlt százötven évben jóval meghaladja az ötvenet.

1. A KOLOZSVÁRI PORTRÉ

Az ábrázolások ma ismert legkorábbi darabján Mikes portréja oválisban helyezkedik el (1. kép).¹ Az arcvonások sematikusak; a keskeny bajuszos, fiatal arcot vállra omló gesztenyebarna, csigás hajfürtök övezik. Mikes pánccelt visel, alatta inggel, melynek kilátszik kék nyak- és vállfodra. Jobb vállán átvetett kék vállszalag, közepén rozetta formában drágakövekkel kirakott csattal záruló öv és tör egészíti ki az öltözéket. Az ovális keret alatt felirat: „Gróf Mikes Kelemen Rákotzi Ferentz Fejedelemnek Kamarássa.” Szilágyi István és Abafi Lajos kutatásai szerint a portré az ecsedi várból került elő, korábban gróf Bethlen Károly tulajdonában volt, s 1881-ben adományozta az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, azal a megjegyzéssel, hogy II. Rákóczi Ferenc korából való.² A festmény 1945-ig a kolozsvári Egyetemi Könyvtár üléstermében volt látható. Amikor Kelemen Lajos történészlevéltáros 1945 táján összeírta az Erdélyi Múzeum Egyesület képtárának az Egyetemi Könyvtár termeiben elhelyezett mintegy ötven festményét, azt a megjegyzést fűzte a Mikes-portréhoz, hogy ez a mellkép térdnagyságú változatban megvan Abafáján báró Huszár Károly örökösénél,³ s hogy Huszár Károlynak és Mikes Kelemennek Torma Éva közös ősanyja volt. Kelemen Lajos szerint az általa Abafáján látott kép, amely azóta elpusztult, nagyobb méretű és művészibb volt a ma ismert változatnál. Feltételezte, hogy az Erdélyi Múzeum Egyesület képtárába került mű esetleg annak mellkép-másolata lehet. A kolozsvári festményt 1950 után a Román Akadémia kolozsvári fiókja örökölte, onnan a kolozsvári Történeti Múzeumba, majd a Képzőművészeti Múzeum 1958 és 1960 között létrehozott gyűjteményébe került. Jelenleg a múzeum raktárában őrzik, az 1910-es évek óta nem volt nyilvánosan kiállítva.

Az irodalomtörténeti szakirodalom, így Hopp Lajos és Veress Dániel egyaránt Rákóczi Ferenc egyik udvari festőjének tulajdonították a képet, és 1708 és 1710 közöttre tették keletkezését.⁴ Ugyanakkor megjegyezték, hogy művészettörténészek még nem volt

¹ 89×65 cm. Kolozsvár, Muzeul de Artă, fondul doc. nr. 14.

² SZILÁGYI István, *Mikes Kelemen arcképe*. In Vasárnapi Újság, 1879, 27. sz. 1–3.; Szilágyi István levele Szabó Károlynak, Máramaros-Sziget, 1877. nov. 18-i keltezéssel; ABAFI Lajos, *Mikes Kelemennek egy ismeretlen műve*. In Figyelő, 1881. X. 321–333.

³ KELEMEN Lajos, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum képei leírásának előmunkálatai*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratára, Ms. 3996.

⁴ MIKES Kelemen *összes művei I. Törökországi levelek és misszilis levelek*. Szerk. HOPP Lajos. Budapest, 1966, 4–5. oldal közötti tábla; VERESS Dániel, *Mikes földi arca I*. In Megyei Tükör 7. évf. 1974. ápr. 14. 1233. sz. 4–5; VERESS Dániel, *Mikes és a szülőföld: tanulmányok*. Bukarest, Kriterion, 1976, 138–139; VERESS Dániel, *Így élt Mikes Kelemen*. Budapest, Móra, 1978, 4.

alkalma alaposan megvizsgálni a festményt. A múzeum portrégyűjteményének 1974-es leltározásakor Kovács Andrásnak úgy tűnt, hogy a medaillonkeretet utólag festették rá egy korábbi portréra, amit azután alaposan belakkoztak.⁵ Megfigyelte azt is, hogy a vászon nem kézi alapozású, azaz a kép biztosan 1840-1850 után készült. A vászon Kovács nem talált szignót, évszámot vagy más feliratot. Mindezek alapján elmondható, hogy a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban őrzött portré egy korábbi, feltehetően 18. század eleji festmény után készült a 19. század harmadik negyedében.

Az ovális keretben elhelyezett derékkép kissé oldalra forduló fejfel, alul felirattal bevett képtípus volt a 18. században. Ennek egyik példája gróf Darvas Ferencnek a Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnokában őrzött arcképe (2. kép).⁶ A páncélviselet és a jobb vállon átvett szalag ugyancsak megjelenik több 18. századi portrén, így például Bocskai István fejedelem olajképén (3. kép).⁷

A képtípus, a formátum és az öltözék tekintetében a kolozsvári Mikes-portré legközelebbi párhuzama Bercsényi Miklósnak a Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnokában őrzött festménye. Ezen is medaillonban látjuk Bercsényit, Mikeséhez hasonló beállításban, páncélban, vállszalaggal, övvel és azonos módon kidolgozott markolatú törrel (4. kép).⁸ Alul olvashatjuk az azonos típusú betűkkel készült feliratot: „Temetvényi Gróf Bertsényi Miklos Ung Vármegyének örökös Fő Ispánnya.” Bercsényi portréját Cennerné Wilhelmb Gizella 18. század eleji ismeretlen magyar mester alkotásának tartotta, aki külföldön is tanult.⁹ A kép újszerű póza, a páncél és a vállszalag ábrázolásmódja szerinte a reprezentatív francia késő barokk portréművészet hatását mutatja.

II. Rákóczi Ferenc az udvari reprezentáció és propaganda számos eszközét ismerte és alkalmazta a szabadságharc idején: rézmetszeteken örököltette meg önmagát és hadi sikereit, emlékérmeket veretett Daniel Warou-val, valamint portréfestményeket készíttetett David Richtterrel és Mányoki Ádámmal.¹⁰ A fejedelem udvarában több festő dolgozott Mányoki Ádámon kívül; a forrásokból ismert például az egeri Mindszenti Mihály neve, akinek Rákóczi 1706-ban tíz forintot fizetett.¹¹ Az 1707-ben Rákóczi szolgálatába álló, a Nemes

⁵ Kovács András 2009. május 8-i és 11-i levele.

⁶ 31×23,3 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 1682.

⁷ 62×47 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 161. *A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma*. Budapest, 1907, 26; *Az Országos Szépművészeti Múzeum állagai IV*. Budapest, 1915, 6; *A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa*. Budapest, 1922, p. 11, 45. sz.

⁸ 112×82 cm. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, 53. THALY Kálmán, *A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835. III*. Budapest, 1892, 197; *A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak (7. jegyzet) 71*; *A Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának festményei és grafikai állaga*. Budapest, 1909, 563; *Rákóczi-emlékkiállítás*. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest, 1935, 10, 12. sz.; GEREVICH Tibor – GENTHON István, *A magyar történelem képeskönyve*. Budapest, 1935, 166.

⁹ CENNERNÉ WILHELMB Gizella, *Magyarország történetének képeskönyve*. Budapest, 1962, 184.

¹⁰ GALAVICS Géza, *A Rákóczi-szabadságharc és az egykorú képzőművészet*. In *Rákóczi-tanulmányok*. Szerk. KÖPECZI Béla, HOPP Lajos, R. VÁRKONYI Ágnes. Budapest, 1980, 465–510; BUZÁSI Enikő, *II. Rákóczi Ferenc mint mecénás*. In *Művészettörténeti Értesítő*, 37. évf. 1988, 162–185; BUZÁSI Enikő, *Mányoki Ádám (1673–1757)*. Budapest, 2003, 50–58; BASICS Beatrix, *Hivatalos képmás – uralkodó portré. A Rákóczi ikonográfia egy ábrázolás-típusáról*. In *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi*. Szerk. TAMÁS Edit. Sárospatak, 2008, 133–138.

¹¹ *Archivum Rákócziánur I*. Budapest, 1878, 114; *Történelmi Tár*. Budapest, 1882, 564; KAMPIS Antal, *II. Rákóczi Ferenc arcképeiről*. In *Rákóczi emlékkönyv*. Szerk. LUKINICH Imre. Budapest, 1937, II, 73; GARAS

Ifjak Társaságába felvett, tizenhat éves, félárva Mikes Kelemen feltehetően nem lehetett saját portréja megrendelője,¹² míg Bercsényi Miklós számos művésszel kapcsolatban állt.¹³ A képtípus, a formátum és az öltözék hasonlósága arra enged következtetni, hogy a képek eredetije egy sorozathoz tartozott, s mindkettőt II. Rákóczi Ferenc megrendelésére az ő egyik udvari festője készíthette a fejedelem udvarában élő más személyek portréjával együtt, hasonló formátumban és öltözéssel. Az eredeti képek készítésének pontos dátuma jelenleg nem ismert, valószínűleg 1707 és 1711 között készülhettek.

2. A KOLOZSVÁRI PORTRÉT KÖVETŐ ILLUSZTRÁCIÓK

A kolozsvári olajfestmény – egyéb ábrázolási hagyomány hiányában – jelentős mértékben befolyásolta Mikes Kelemen ikonográfiáját. Szilágyi István *Mikes Kelemen arczképe* című cikkét, amely először adott hírt a portréről, Haske Ferencnek és Pollák Zsigmondnak a kép után készített fametszete illusztrálja a Vasárnapi Újság 1879. évi 27. számában (5. kép).¹⁴ A festmény kompozícióját variálja a Lampel R. Könyvkereskedés kiadásában 1905-ben, a Remekírók Képes Könyvtára sorozatban Császár Elemér bevezetésével és jegyzeteivel megjelent *Mikes Kelemen Törökországi leveleinek* borítója és címlapelőzék-illusztrációja; ez utóbbi egy Cs. monogramú művész alkotása (6. kép).¹⁵ A borító és a címlapelőzék portréja egyaránt a festményt követi, de elmarad az ovális keret és a felirat, s a címlapelőzéken az öv és a tör helyén stilizált kard jelenik meg. Ugyancsak a festményt követi a Franklin Társulat kiadásában 1906-ban, Erődi Béla sajtó alá rendezésében és bevezetésével megjelent *Mikes Kelemen Törökországi leveleinek* a második és a harmadik lapja közé ragasztott tábla. Ez a Franklin Társulat egyéb kiadványaihoz is illusztrációt készítő, eddig feloldatlan R. H. N. monogramú művész alkotása (7. kép).¹⁶ A portré a festményt követi, de a keret alatt a „Clemens Mikes.” felirat olvasható. Mindhárom metszet, illetve nyomat készítője a kolozsvári Mikes-arckép sémáját alkalmazta, s nem törekedett új kompozíció kialakítására.

Szalay Gyula Mikes arcképét ábrázoló rajza illusztrálja Gálos Rezső *Mikes Kelemen* című, 1954-ben megjelent művét (8. kép).¹⁷ A könyv második és harmadik oldala közél

Klára, *Magyarországi festészet a XVII. században*. Budapest, 1953, 90–91; GALAVICS, A *Rákóczi-szabadságharc* (10. jegyzet) 501.

¹² Rákóczi és Mikes Kelemen kapcsolatáról lásd: HOPP Lajos, *Rákóczi és Mikes a törökországi emigráció előtt*. In *Rákóczi-tanulmányok*. Szerk. KÖPECZI Béla, HOPP Lajos, R. VÁRKONYI Ágnes. Budapest, 1980, 415–443.

¹³ GARAS, *Magyarországi festészet* (11. jegyzet) 29, 61, 82, 99, 111, 117, 129, 147 (1701. lábjegyzet).

¹⁴ SZILÁGYI István, *Mikes Kelemen arczképe*. In Vasárnapi Újság, 26. évf. 1879. július 6., 27. sz. 1–3. A lapból kivágott példányok: Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 58.1762, 58.1763; Rodostó, Rákóczi Múzeum.

¹⁵ MIKES Kelemen *törökországi levelei*. Kiad., bev. és jegyz. ell. CSÁSZÁR Elemér. Budapest, Lampel R. Könyvkereskedés, 1905, címlapelőzék.

¹⁶ MIKES Kelemen *törökországi levelei*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta ERŐDI Béla. Budapest, Franklin-Társulat, 1906. 2–3. oldal között tábla.

¹⁷ 11,5×11 cm. GÁLOS Rezső, *Mikes Kelemen*. Budapest, Művelt Nép, 1954. 2–3. oldal között táblán; BÉKÉS István, *Hazádnak rendületlenül*. A magyar nép aranykönyve. Budapest, Művelt Nép, 1955. 73.

bekötött táblán látható portré lényegében a kolozsvári festményt követi. Ikonográfiai szempontból nem hoz újat Rozsnyai Zoltán illusztrációja Szauder József *Mikes Kelemen halálának 200. évfordulóján* című cikkéhez, amely a Népszabadság 1961. október 1-jei számában jelent meg (9. kép).¹⁸

3. BECK Ö. FÜLÖP ÉRMEI ÉS MÁS MIKES-PLAKETTEK

Az 1879-es közlés nyomán széles körben ismertté vált portré hagyományától eltérő ikonográfiát követnek Beck Ö. Fülöpnek a kardos, kucsmás Mikest asztalnál ülve, profilban ábrázoló, 1907-ben készült érmei.¹⁹ Mikes alakját Beck két érmen és két tusrajzon is megformálta: mindegyik a gyertyafénynél munkája fölé hajoló, lúdtollal író Mikes Kelemen ábrázolja, kisebb eltérésekkel. Az első érmen Mikes arcát bal tenyerébe támasztva az előtte fekvő írásra néz, lábát kinyújtja, felirata: „Mikes Kelemen emlékének ajánlom ezt a munkámat” (10. kép).²⁰ A második érmen munkájából felnézve Mikes a távolba tekint, lábát maga alá húzza, felirata: „Mikes Kelemen emlékének” (11. kép).²¹ Az első érem 22 cm és 6 cm átmérőjű változatban egyaránt elkészült. Ezekből a Magyar Nemzeti Galéria, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum őriz példányt bronz, ezüst és öntött-ólom változatban. A 22 cm átmérőjű változat az Éremkedvelők Egyesületének 1908. évi tagilletménye volt.²² A Mikes-éremmel Beck részt vett az 1909. évi VIII. nemzetközi művészeti kiállításon Velencében.²³

A második érem a *Nyugat* szerkesztőinek felkérésére készült. Visszaemlékezéseinek tizenhetedik fejezetében Beck így ír a Mikes-éremről: „A másik plakett, melyről szólni szeretnék, a Mikes Kelemené, melyet sokan máig legkülönb munkáim egyikének tartanak. Már

¹⁸ 6×5 cm. SZAUDER József, *Mikes Kelemen halálának 200. évfordulóján*. In Népszabadság, 1961. október 1., 8.

¹⁹ LAJOS HUSZÁR – Béla v. PROCOPIUS, *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Budapest, 1932, 859; GOMBOSI György, *Beck Ö. Fülöp*. Budapest, 1938, 1. kép; HEITHER László, *Beck Ö. Fülöp*. Budapest, Corvina, 1969, 11–12, 7. kép; *Beck Ö. Fülöp (1873–1945) emlékkiállítása*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1970, 28, 74. tétel; VERESS, *Mikes földi arca II.* (4. jegyzet) 7.; VERESS, *Mikes és a szülőföld* (4. jegyzet) 141; KONTHA Sándor, *Beck Ö. Fülöp*. Budapest, Corvina, 1980, [24]; LYKA Károly, *Szobrászatunk a századfordulón*. Budapest, 1983, 88; L. KOVÁSZNAI Viktória, *Modern magyar éremművészet I. 1896–1975 a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből*. Budapest, 1993, 32, 14. sz.; ILLÉS Sándor, *Az induló Nyugat és a szecesszió*. In Irodalomtörténet, 1998, 398–412; PROHÁSZKA László, *Érmek igézete. Beck Ö. Fülöp és a Nyugat*. In Magyar művészeti fórum. 3. 2000. 1. 17–19; HAVAS Bálint, *Plakett*. In Beszélő, 2001, 3. sz. 5–6.

²⁰ Példányok: 1. bronz: Magyar Nemzeti Galéria, Éremtár, 56.39-P (Pompéry Elemér); 56.873-P. (Vásárlás özv. Miklós Jenőnéől); 2. bronz: Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti tár, ltsz.: 57.229.1., 90.96.1. (1992-ben elveszett egy kiállítás alkalmával.); 3. bronz: Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, 43/967; 4. ezüst: Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, É. N. 27.A/1912.3.

²¹ Az érem második változatából egy példányt ismerek: ólom próbaöntvény, 6,1 cm átm., Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, 14/1951-83.

²² Öntöttvas példány: Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár 1.A/1909.1. Bronzpéldány: Magyar Nemzeti Galéria, Éremtár 56.1346-P. (Vétel Beck Ö. Fülöptől 1919). *Ujdságok. Beck Ödön Fülöp művei*. In Numizmatikai Közlöny, VI. évf. 1907, 137.

²³ *Magyar medáliák és plakettek Velencében*. In Numizmatikai Közlöny, VIII. évf. 1909, 146.

1907-ben mintáztam egy változatát, erősen domborút, ez azonban nem jutott el a sokszorosításig. Íróbarátaim akkoriban készültek a *Nyugat* folyóirat kiadására, meglátták nálam ezt a Mikest, és címlapjukra jelleképül felhasználták. Eleinte fényképes cinkográfia útján reprodukálták, de ezt nem jól lehetett látni a szürke fedél papirosán. Félév múlva tusrajzot készítettem róla. Evvel meg magam nem voltam megelégedve. Talán tizenhat-tizenhét éve most annak, hogy újabbat rajzoltam, a véglegeset”.²⁴ Veress Dániel és Illés Endre is megemlítette a két tusrajzot, de ezeket jelenleg nem ismerjük.²⁵

A második érem szinte folyamatosan jelen volt a folyóirat külső címlapján 1908. január 1-jétől 1941. augusztus 1-jéig (12. kép).²⁶ 1911 első felében tizenkét szám erejéig eltűnt a fedőlapról Beck érme, helyét egy mezőkövesdi hímezést idéző tulipános, rózsás, leveles dísz vette át. Mivel azonban a szerkesztők és az olvasóközönség sem tudta elfogadni ezt a motívumot, fél év múlva, a július 1-jei, tizenharmadik számon újra megjelent az érem képe a borítón. Az érmet a *Nyugat* egyéb kiadványain is felhasználták, s Mikesnek ez az ábrázolása a *Nyugat* emblémájává vált.²⁷ A *Nyugat* levélpapírján és pecsétjén ugyancsak használták Beck második érmét (13–14. kép).²⁸ Illyés Gyula első, 1928-ban a *Nyugat* kiadásában megjelent, *Nehéz föld* című verseskötete kéziratának címlapjára rásatírozta ezt a pecsétnyomót (15. kép).²⁹ Az 1924-ben az Andrassy út 6. szám alatt megnyílt Nyugatkönyvesbolt erkélyének „közepén a *Nyugat* jelképe, a leveleit író Mikes Kelemennek oválisba foglalt alakja” volt látható, amelyet Beck Ö. Fülöp „volt tanítványa, Varga Oszkár mintázott meg újra és nagyított fel egyben”.³⁰ Ugyanez a relief díszítette a bolt bejáróját kívül is, aranybetűs felirat alatt.³¹

A *Nyugat* szellemi utóda, az Illyés Gyula szerkesztette *Magyar Csillag* is átvette a *Nyugat* emblémájának kissé módosított változatát. A Mikes-éremről készült rajz fényképét 1941 októberétől 1944. március végéig összesen 47 számon át viselte címlapján a folyóirat, ezzel is jelezve kötődését a Nyugathoz.³²

Beck Ö. Fülöp érmei után csak a 20. század második felében készültek újabb Mikes-érmek. Mladoniczky Béla a battonyai Mikes Kelemen Középiskoláért Egyesület megrendelésére elkészítette 1964-ben a Mikes-érem első fokozatát (16. kép).³³ Az iskola ebben az

²⁴ Beck Ö. Fülöp emlékezései (Rippl-Rónai József emlékezéseivel egy kötetben). Budapest, 1957, 253.

²⁵ VERESS, *Mikes földi arca II.* (4. jegyzet) 7; ILLÉS Endre, *Filippo.* (Beck Ö. Fülöp). In *A só íze.* Budapest, 1976, 67; VERESS, *Mikes és a szülőföld* (4. jegyzet) 141.

²⁶ VERESS, *Mikes földi arca II.* (4. jegyzet) 7; LAKATOS Éva, *A borítólapok sorsa könyvtárainkban.* In Magyar Könyvszemle 115. évf. 1999. 3. sz. 352–362; PROHÁSZKA, *Érmek igézete* (19. jegyzet) 17–19.

²⁷ *Sajtóvélemények a Nyugatról.* BAKOS Ákos, *Beszélgés Babits Mihállyal a jubiláló Nyugat három évtizedéről.* In *Nyugat* 1937. 2. szám, lapszám nélkül a 91. oldal előtt.

²⁸ Pecsétnyomó: bronz, vert, 3 cm átm. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti tár, ltsz.: 85.162.1. Levélpapír: MTA Irodalomtudományi Intézet, Illyés Gyula Archivum, ltsz.: G 4.VI/1.

²⁹ MTA Irodalomtudományi Intézet, Illyés Gyula Archivum, ltsz.: K 1.Sz/1 1r. 320×310 mm. Papír, ceruza.

³⁰ *A Nyugat könyvesboltja.* In *Nyugat* 1924. 24. szám, 811.

³¹ *A Nyugat könyvesboltja.* In *Nyugat* 1924. 24. szám. 811.

³² SZÉCHENYI Ágnes, *Lélegzetvétel. Válasz 1946–1949.* Budapest 2010, 15.

³³ Átmérő: 10 cm. Példány: Battonya, Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola. VERESS, *Mikes és a szülőföld* (4. jegyzet) 140; *A középiskolai oktatás négy évtizede Battonyán, 1947–1987.* (Mikes Kelemen Gimnázium, Ipari-Mezőgazdasági Szakközépiskola és Kollégium.) Szerk. FORMANEK István. Munkatársak Takács László et al. Battonya, Mikes Kelemen Gimnázium, Ipari-Mezőgazdasági Szakközépiskola és Kollégium,

évben változtatta nevét a korábbi Állami Mikes Kelemen Gimnáziumról Mikes Kelemen Gimnázium és Mezőgazdasági Gépészeti Szakközépiskolára. A tanintézet neve jelenleg: Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola. A 10 cm átmérőjű bronz-érem mestere a fiatakori Mikes-portrét tekintette kiindulásnak, s nem törekedett különösebb önállóságra: a hosszú hajú, fiatal Mikest látjuk mentében. Az emlékérmét a Mikes-hagyományok ápolásában kitűntek jutalmazására adományozta a gimnázium.³⁴

Varga Géza készítette el a Mikes-érem második fokozatát, ugyancsak a battonyai Mikes Kelemen Középközpontért Egyesület megrendelésére 1982-ben (17. kép).³⁵ Az érem két, egymáshoz erősített, kinyitható, illetve összecukható részből áll. A felső rész belső oldalán idézet áll a *Törökországi levelekből* az első levél elejéről.³⁶ Az alsó rész belső oldalán a kolozsvári festményt hűen követő Mikes-portrét mintázott a művész, míg a hátoldalon a kolozsvári képről ismert „Gróf Mikes Kelemen Rákotzi Ferentz Fejedelem Kamarássa” felirat olvasható.

Mikes domborművű portréját ketten is megmintázták a magyar történelem és kultúra jeles alakjainak sorozatában. Gergely István kolozsvári szobrász számos irodalmi és történelmi személyiség 30×30 cm-es plakettjét készítette el a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Líceumnak dekoráció céljából 1972-től kezdve.³⁷ Így készült a *Mikes*-plakett is. Ennek egyik példányát az iskola akkori igazgatója, Deme László odaajándékozta a magyarországi testvériskolának, a battonyai Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskolának (18. kép),³⁸ egy másik példány a kolozsvári Báthory István Gimnázium dísztermét díszíti. Gergely István a kolozsvári festményről ismert Mikes-arcot profilban ábrázolta. Petrovits István *Mikes Kelemen*-domborműve ugyancsak egy „híres emberek” sorozat része (19. kép).

Finta Éva fiatal korában készített egy érmet Mikes Kelemenről, amely csak agyag változatban létezett.³⁹ Az érem a sok költözködés során eltűnt.⁴⁰ Horváth Anna ugyancsak készített Mikes érmet.⁴¹ A 2005-ben elhunyt művész nő egyetlen örököse Finta Éva, aki 1990 decembere óta Magyarországon él magyar állampolgárként, ami az örökség „átvételét”

1987, 120, 129; TAKÁCS László, *A battonyai gimnázium alapítása*. Utószót írta KARSAI József. Battonya, Helytörténeti Egyesület, 2000, 43.

³⁴ Díjazott például Takács László pedagógus és Veress Dániel író, irodalomtörténész.

³⁵ *A középiskolai oktatás* (33. jegyzet) 121, 130.

³⁶ „Édes néném hálá legyen / az Istennek mi ide érkeztünk ma / szerencsésen, francia országból pedig / 15. szeptembris indultunk meg a fejedelmünknek / Istennek hálá jó egészsége volna, hogy ha a / köszvény búcsút akarna tőlle venni, de re / méljük, hogy itt a török áer elúzi. édes / néném mi jó a földön járni, Láttya kéd / még sz. péter is meg ijedett volt, mikor / a vízben sipadoztak a lábai. hát mi / bűnösök, hogyne félnénk / amidőn a hajonk...”

³⁷ Beján András 2009. július 6-i levele. SOLTÉSZ József, *G. I. „fémgrafikái”*. In Utunk, 1975/14.; KÁNTOR Lajos, *Az ember helye*. In Utunk, 1976/16.; SYLVESTER Lajos, *Egy szobrász portréjához*. In Új Élet, 1981/6.; ORBÁN István, *A Pantheon-teremtő Gergely István*. In Művelődés (Kolozsvár), 2008/3, 25.

³⁸ Molnár Mihályné 2009. június 2-i levele.

³⁹ VÁRADI-STERNBERG János, *Mikes Kelemen nyomában Kárpátalján*. In: *Irodalom, történelem, folklór*. Szerk. HOPP Lajos – PINTÉR Márta Zsuzsanna – TÜSKÉS Gábor. Debrecen 1992, 109.

⁴⁰ Finta Éva 2011. február 1-jén kelt levele.

⁴¹ VÁRADI-STERNBERG, *Mikes Kelemen nyomában* (39. jegyzet) 109.

A Magyar Pénzverő Zrt. által készített Mikes-emlékérem (ezüst, Kósa István terve)
Macar Darphanesi AŞ. tarafindan yapılan Mikes anma sikkesi (gömsüş, İstván Kósa'nın tasarımı)

bonyolulttá teszi.⁴² A hagyaték – benne feltehetően a Mikes éremmel – jelenleg Horváth Anna hatóságok által lepecsételt lakásában van.

Mikos Kelemen halálának 250. évfordulója alkalmából a Magyar Pénzverő Zrt. F. Tóth Tibor (budapesti Magyar–Török Baráti Társaság) kezdeményezésére ezüstözött emlékéremmel díszített forgalmi éremsort készített, amely az emlékérem mellett a 2011-es verési évszámmal készült törvényes fizetőeszköz forgalmi pénzermék címleteit tartalmazza. Az emlékérmeket Kósa István tervezte.⁴³ Az érmék illusztrált borítója magyar, angol és török nyelven ismerteti Mikos Kelemen rövid életrajzát. A Zrt. kis példányszámban ezüsből is vert az emlékéremből.

⁴² Finta Éva 2011. február 1-jén kelt levele.

⁴³ A Magyar Pénzverő Zrt. 2011. február 1-jén kelt levele.

4. A HISTORIZÁLÓ FRESKÓTÓL BARTHA LÁSZLÓ GOUACHE-KÉPÉIG

Márki Sándor *Rákóczi legendája és története* című, 1911-es tanulmányában, a Rákóczi kor személyeit és eseményeit ábrázoló képzőművészeti alkotások között megemlíti, hogy „Tornay [sic!] János Mikest örökítette meg, a mint immár egyedül hallgatja tenger mormolását”.⁴⁴ Jelenlegi ismereteink szerint Tornyai János nem festett képet Mikes Kelemenről, a Márkinál olvasható rövid leírás azonban ráillik a történelmi témák iránt erősen érdeklődő Tornyainak az 1904-ben festett, *Rákóczi Rodostóban* című, nagyméretű olajképére.⁴⁵ A kompozíció a tenger partján padon ülő, idős fejedelmet ábrázolja. A festmény első vázlatát Tornyai még párizsi ösztöndíja idején, 1894-ben készítette, s szeretne volna bemutatni a millenniumi kiállításon, de Hódmezővásárhely nem támogatta tervét, így az csak tíz évvel később valósult meg.⁴⁶

Az ezt követő időszakban leggyakrabban portré kompozícióban, ritkábban életéből vett jelenetekben, például II. Rákóczi Ferencsel vagy Kőszeghy Zsuzsannával együtt ábrázolták Mikest. Dudits Andor a kassai dóm északi kapuja fölé 1914 és 1916 között készített, lépcsőzetesen tagolt falfestményen Rákóczi életének mozzanatai közt „íródeákjával” ábrázolta a fejedelmet (20. kép).⁴⁷ A Rákóczi és híveinek hazahozott hamvai fölé készítendő festményre kiírt, nyolc festőművész meghívásával rendezett második pályázatot megnyerő Dudits a 13,5 méter magas és 8,50 méter széles falfelületet három fő részre osztotta. Pályázatában így írt erről: „A legterjedelmesebb felületen Rákóczi életét igyekeztem folyamatos módon, de realiztikus epizódok elkerülésével, sorsa fő mozzanatainak kiemelésével, mintegy szimbolikusan összefoglalni. Jobbra alul Zrínyi Ilona örködik a kis Rákóczi Ferenc bölcsője felett. Feljebb a serdülő gyermeket látjuk, amint papi nevelője az istenfélelmet oltja szívébe, majd odább a foglyot, akit poroszlók kísérik bécsújhelyi börtönébe. Legfölül, a lépcsőzet tetején, mely Rákóczi életének delét, működésének és dicsőségének teljét fejezi ki, a fejedelem lovon ülve kardját magasra emeli, és azt a haza védelmének szenteli. Körülötte a kor nagy alakjai, Bercsényi, más kuruc vezérek, tábornokok, az előtérben térdelő paraszt alakja pedig már a következő eseményekre utal, midőn Rákóczi a nép fájdalmától kísérvé bujdosó társaival együtt kénytelen a hazát elhagyni. Két fejedelmi alak jelképezi Rákóczi további élete folyását: XIV. Lajos, aki befogadta, de utóbb útjára bocsájtotta a hontalant és a török császár, aki végső menedéket nyújtott neki. Alul ábrázoltam Rákóczit élete végén, Rodostóban, íródiákjával, Mikes Kelemennel oldalán.”⁴⁸ A kompozíció követi a falsík eredeti tagolását, és teljesen kitölti a felületet a monumentális alakokkal.

⁴⁴ MÁRKI Sándor, *Rákóczi legendája és története (Felolvasta a szakosztály 1911 februárius 22-iki ülésén a szerző)* In Erdélyi Múzeum, 28 (1911), 4. sz., 221.

⁴⁵ Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 57.72 T. Olaj, vászon, 95×134 cm. BODNÁR Éva, *Tornyai János 1869–1936*. Budapest, 1956, 13–14, 26, 92; BODNÁR Éva, *Az újralfelfedezett Tornyai*. Budapest, 1986, 64, 98, 104.

⁴⁶ BODNÁR, *Tornyai* (45. jegyzet) 13–14; BODNÁR, *Az újralfelfedezett* (45. jegyzet) 64, 98. Feltehetően ennek a képnek a reprodukciójára utal Cs. Szabó László *Mikes Kelemen* című esszéjében: Cs. SZABÓ László, *Alkalom*. Budapest, 1982, 269.

⁴⁷ ÉBER László, *A Rákóczi-freskó*. In Művészet 1912. XI. évf. 9. sz. 331–339; WICK Béla, *Kassa története és műemlékei*. Kassa, 1941, 340.

⁴⁸ ÉBER, *A Rákóczi-freskó* (47. jegyzet) 338–339.

A freskó jobb oldalán fejét baljára hajtó, jobbájában kardot tartó fejedelem mögött jelenik meg az író Mikes alakja.

A historizáló szemlélettől gyökeresen eltérő, új felfogást mutat Bartha László 1961-ben készült zsáner jellegű gouache-képe, amely Kőszeghy Zsuzsival ábrázolja Mikest háromnegyed alakban: az író a széken ülő Zsuzsi jobbján áll (21. kép).⁴⁹ A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött, álló formátumú vízfestmény élénk színekkel mutatja a két fiataalt: Mikes arcvonásai közel állnak a kolozsvári portré vonásaihoz, de itt sárga dolmányt és nadrágot visel piros övvel, vállán fekete bélésű, piros mentével. Zsuzsi fehér, buggyos ujjú blúzt, fűzős, piros ruhát visel fehér köténnyel, haján fehér fátyollal, ölében virágokat tart. A lírai hangvétellű képen semmi sem sejteti a pár kapcsolatának beteljesületlenségét. Ez a mű Bartha irodalmi ihletésű alkotásainak az 1960-as évek elejétől gouache-technikával festett sorozatába tartozik.⁵⁰ A kép nem szerepelt a Petőfi Irodalmi Múzeumban Bartha irodalmi illusztrációiból 1970-ben rendezett kiállításon,⁵¹ mégis föltehető, hogy ennek kapcsán kerülhetett a gyűjteménybe.

5. GY. SZABÓ BÉLA FAMETSZETSOROZATA ÉS MÁS ILLUSZTRÁCIÓK

A *Törökországi levelek* 1905-ben és 1906-ban megjelent kiadásaihoz készült illusztrációk után Bodnár Gyula 1925-ös, *Mikes* című művében találunk újabb illusztrációt: ifjabb Bodnár Gyula aquarelljét (22. kép).⁵² Ezen a naplementei fényében hullámozó Márványtenger előtt, a rodostói ebédlőház udvarán, a lugasban fejével asztalra boruló alak ül. Az udvarban bokrok és fehér kőpad, a lugashoz felvezető lépcsőn egy barna köntösű, piros fejfedőt viselő alak közeledik az asztalhoz. A képnek nincs címe, de az illusztrált mű témájából arra következtethetünk, hogy a lugasban ülő férfi csak Mikes lehet. Az alakot profilban látjuk, s ez a megoldás távolról emlékeztet Beck Ö. Fülöp érmeinek kompozíciójára.

Az illusztráció műfajban Gy. Szabó Béla készítette az első Mikes-sorozatot (23–26. kép). A fametszetsorozat Komáromi János *Zágon felé (Regény Rodostóról)* című művéhez készült, amely a Reményik Sándor szerkesztette *Pásztortűz* 1934. évi 13., 16., 19–20. és 23–24. számában jelent meg folytatásokban. A Krenner Miklós történésznek és publicistának ajánlott regény Mikes életének főbb mozzanatait beszéli el 1722-től, Bercsényi Miklós és Kőszeghy Zsuzsi lakodalmától haláláig. Az első részben Komáromi így rajzolja meg Mikes portróját: „Zay Zsigmond szálmagas, vállára omló kondorhaju s rokonszenves bárói-fi volt, Mikes lehellettel talán alacsonyabb nála, gesztenyeszínhaju, arca almapiros, szeme barnamély s bajuszkája hegye szurósra pederve ki. Akár a szeg.” Gy. Szabó első

⁴⁹ Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz.: 61.1149.1. 36×32 cm.

⁵⁰ HORVÁTH György, *Bartha László*. Budapest, 1978, 44.

⁵¹ VAYERNÉ ZIBOLEN Ágnes, *Bartha László irodalmi illusztrációi*. Kiállításleplellő. Budapest, 1970.

⁵² 9,3×7 cm. BODNÁR Gyula, *Mikes*. Budapest, Grand Prix, 1925, 38.

fametszete ezt a kolozsvári portrét idéző arcot ábrázolja.⁵³ A Bercsényi halálát és Zsuzsi elutazását elbeszélő részhez készített két fametszet közül az első az éjjel, növekvő hold mellett, szabadban elmélkedő, fejét jobb tenyerébe hajtó Mikest mutatja egész alakban.⁵⁴ A második a nyugtalan lelkű, búsuló, beteljesületlen szerelemtől és honvágytól szenvedő Mikest ábrázolja.⁵⁵ Mindkét metszet középkorú, csizmás, kucsmás székelő képében ábrázolja Mikest. A táji elemek – így az első lapon az alak fölé boruló fa, a másodikon az alacsony horizontú, dombos táji háttér előtt monumentálisan kiemelkedő alakot közrevező magányos fák – egyaránt az író belső világára utalnak. Míg az elsőn a nagy, fekete felületekbe vékony fehér vonalakkal megrajzolt kompozíció a csend és a mozdulatlanság benyomását kelti, a másodikon a fekete felületbe sűrűn metsződő fehér vonások az alak szorongással és feszültségekkel teli lelkiállapotát tükrözik.⁵⁶ A regény utolsó része 1758-ban játszódik, amint Paksy Erzsébet vigasztalja a majdnem vak író, majd a látását visszanyerő Mikes megírja utolsó levelét „Édes Nénjének”. E fejezet illusztrációja szolgáljával, Horváth Istvánnal hátulról ábrázolja az öreg Mikest, amint hajlott háttal, botra támaszkodva bandukolnak a rodostói tengerparton.⁵⁷

6. KASS JÁNOS ILLUSZTRÁCIÓSorozata ÉS EGYÉB GRAFIKÁK

Cseh Gusztáv az erdélyi szellemi élet kiemelkedő személyiségeit bemutató, *Hatvan főember* című, 1977 és 1980 között készített rézkarcsorozatában Mikest is megörökítette (27. kép).⁵⁸ A könyv hosszú alcíme szerint a kolozsvári grafikus célja a „régí ábrázolások” követése volt „szép hasonlatossággal”, s nem törekedett új, önálló kompozíciók alkotására. Cseh a kolozsvári festmény nyomán ábrázolja Mikest, de ovális keret helyett félköríves fülke elé állítja a portrét, s megváltoztatja a feliratot.⁵⁹ A művész célja az volt a sorozattal, hogy történelmi példaképeket állítson nyolcéves Áron fia elé, akinek a bőrbe kötött albumot 1980-ban ajándékozta.⁶⁰ A sorozat ötletét Kós Károly Ida-könyve adta, a hatvan személyt a grafikus maga választotta ki Benkő Samu, Jakó Zsigmond és Kányádi Sándor tanácsait is követve. Az eredetileg egy példányban létező kultúrtörténeti képeskönyvet az

⁵³ KOMÁROMI János, *Zágon felé*. In Páztortűz, XX. évf. 16. sz. 1934. augusztus 31. 334.

⁵⁴ KOMÁROMI János, *Zágon felé*. In Páztortűz, XX. évf. 19. sz. 1934. október 15. 387.

⁵⁵ KOMÁROMI János, *Zágon felé*. In Páztortűz, XX. évf. 20. sz. 1934. október 31. 413.

⁵⁶ Gy. Szabó Béla művészetéről ld.: POGÁNY Ö. Gábor, *Gy. Szabó Béla gyűjteményes kiállítása*. Kiállításleprellő. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1966.

⁵⁷ KOMÁROMI János, *Zágon felé*. In Páztortűz, XX. évf. 23–24. sz. 1934. december 15–31. 487.

⁵⁸ *Pantheon avagy képes csarnoka hatvan főembernek, akik a mi pátriánkban születtek, éltek vagy tértek örök nyugalomra és az igazság oltalmazásában, különféle szép dolgok alkotásában jóemlékezetüket fennhagyták. Históriai könyvekből egybeszedegette és régi ábrázolásokból szép hasonlatossággal rézre karcolta CSEH Gusztáv kolozsvári képiró az MCMLXXVII–MCMLXXX esztendőkből. Az előszót és a képek ismertetését LÁSZLÓ Gyula írta. Budapest, 1993.*

⁵⁹ Felirat: Zágoni Mikes Kelemen 1690–1761.

⁶⁰ CSEH Gusztáv, *Hatvan főember*. Budapest, 1993, 10.

1985-ben elhunyt művész Magyarországra került hagyatékából 1993-ban jelentette meg a Kráter Műhely Egyesület László Gyula bevezetőjével.⁶¹

Ezzel szemben egyéni megoldást mutat Kass Jánosnak Ignác Rózsa *Hazájából kirekesztve* című, 1980-ban megjelent regényéhez készített illusztrációi közül a három Mikest ábrázoló kompozíciója (28–30. kép).⁶² Az elsőn a gyermek Mikest látjuk fején kucsmával, kezében vándorbottal, amint elbúcsúzik édesanyjától. A második kép a Kőszeghy Zsuzsit karjában tartó Mikest mutatja, száradó ruhák közt. A borítón a félig profilban, hátulról ábrázolt, lobogó hajú, egyenes bajszú Mikes nézi a rodostói kikötő hajóit. Ezek a képek új fel fogást képviselnek az író ikonográfiájában, s másodszer látjuk összekapcsolódni Mikes és Kőszeghy Zsuzsi alakját egy kompozícióban.

Ignác Rózsa regényének illusztrálása után Kass János még egyszer foglalkozott Mikes ábrázolásával. A Magyar Posta kiadásában 1990-ben, Mikes születésének 300. évfordulójára megjelent 8 Ft-os ívsarki vágott négyestömb-bélyegen egy lúdtollal író kéz látható (31. kép). A bal felső sarokban a *Törökországi levelek* első, 1794-es kiadásának címlaprészlete jelenik meg.

Fazakas Gyula illusztrációja a *Vándorló iskola: A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Líceum múltja és jelene* című, 1990-ben megjelent kiadvány első és hátsó borítóját díszíti (32. kép).⁶³ A másfél évszázados múltra visszatekintő iskola 1990. január 18-án, Kelemen József történelem szakos tanár javaslatára vette fel a Mikes Kelemen Elméleti Líceum nevet. A borító kompozíciója ezt a névfelvételt tükrözi: a kolozsvári festmény Mikes-arcának részletét a sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Líceum homlokzatának felső részére helyezte a művész.

Az 1920-as évek második felétől számos ex librist tervező Petry Béla 1990-ben, Mikes születésének 300. évfordulójára két finom rajzú ex librist készített Gábor Dénes és Gábor Csilla számára (33. kép).⁶⁴ Gábor Dénes ex librisén kék medalionban látjuk Mikesnek a kolozsvári festményt követő portróját; a jobb alsó sarokban lúdtoll és papírtekerics, rajta a *Törökországi levelek* részlete. Gábor Csilla ex librisén félköríves lezárású, rácsos ablak előtt, asztalnál ül Mikes, állat bal kezére támasztja, jobbában lúdtoll. Az ablakon besütő hold és csillag a török zászlót idézi. Míg az első ex librisen a fiatal Mikes páncélos alakja néz ránk, a másodikon egy idősebb, gondolataiba merülő, hosszú köntöst viselő, hajlott hátú személy látható. A két ex libris mintegy összegzi a Mikest ábrázoló képi hagyományt. Mindkettő felirata „Háromszáz éve született Mikes Kelemen” és „Ex libris Gábor Dénes”, illetve „Ex libris Gábor Csilla”. Ezt a másodikon kiegészíti a kép bal szélén függőlegesen olvasható verssoridézet: „Egyedül hallgatom tenger mormolását... Egyedül... egyedül”.⁶⁵

⁶¹ Sz. KÜRTI Katalin, *Cseh Gusztáv 1934–1985*. Állandó emlékkiállítás leporellója, Hajdúszoboszló, Galéria. É. n. [2000], 3.

⁶² IGNÁC RÓZSA, *HAZÁJÁBÓL KIREKESZTVE*. Budapest, Móra Kiadó, 1980, 39, 117, 181, borító.

⁶³ 26,8×18,5 cm. *Vándorló iskola: A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Líceum múltja és jelene*. Szerk. VERESS Károly. Sepsiszentgyörgy, Európai Idő, 1990. Első és hátsó borító.

⁶⁴ Petry Béláról ld.: José Vicente de BRAGANÇA, *An Example Of Achievement In The Art Of The Bookplate*. In *Arte do Exlibris*, No 96, Volume XII, 1981 Portugal.

⁶⁵ Idézet Lévy József *Mikes (Rodostó, 1758)* című verséből (l. 56–59. oldalon). In *Magyar Dalnok 1891*, 106.

Beck Ö. Fülöp második érmének kompozícióját fejlesztette tovább Kaján (Kalász) Tibor *Mikes Kelemen* című, két változatban készült karikatúráján 1998-ban (34–35. kép).⁶⁶ Mikes rodostói faháza előtt X-lábú asztalnál, támlátlan széken ülve lúdtollal írja leveleit, előtte turbános török postás áll. Az első változat felirata: „Megyek Európába, elviszem a leveleit!” A második változat felirata: „Címzett ismeretlen – Vissza a feladónak”. A karikatúra többek között megjelent egy 2005. évi eseménynaptár október 2-i oldalán.

7. SIMON FERENC ÉS MÁSOK DOMBORMŰVEI

Az első köztéri domborművet Berán Lajos készítette Mikesről 1930-ban (36. kép). A szegedi Dóm tér Nemzeti Emléksarnokában elhelyezett, erőteljes plasztikájú bronz domborművön négyzetbe foglalt tondóban látjuk a kolozsvári festmény vonásait távolról követő portrét.⁶⁷ Az előképhez képest az arcvonások egy idősebb páncélos férfit mutatnak hosszabb bajusszal, az öv és a tör elmarad. A négyzet sarkait növényi ornemens díszíti, felül „Zágoni Mikes Kelemen 1690–1761” felirat olvasható. A domborművet felül fecskefarkas pártázat zárja.

A következő dombormű Simon Ferenc alkotása, amelyet 1967. november 4-én avattak fel a battonyai Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola homlokzatán és az iskola emblémájának szánták (37. kép).⁶⁸ A Mikes Kelemen nevét 1950 óta viselő iskola, noha nincsen életrajzi vagy irodalomtörténeti kapcsolata névadójával, számos Mikest ábrázoló alkotás megrendelésével kívánta példaképül állítani diákjainak az író életét és munkásságát.⁶⁹ A haraszi fehér mészkő dombormű a kolozsvári kép hagyományát viszi tovább: az egyszerű, tömör formákból építkező portrén a fejét enyhén jobbra hajtó, hosszú hajú, bajszos, fiatal Mikes jelenik meg, trapéz alakú, felül enyhén íves lezárású keretben. A lágyan egymásba forduló felületek lírai hatást keltenek.

Ezektől eltérő felfogást képvisel Szilágyi Zsolt karakteres domborműve, melyet 1968-ban, a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház fennállásának 20. évfordulójára, Veress Dániel *Mikes* című drámájának bemutatója alkalmából készített (38. kép).⁷⁰ A rézből kalapált dombormű kemény vonalú, idős székely parasztarcot ábrázol.

Az 1990-es évek első felében további két dombormű készült. Ortutay Zsuzsa fekete márványból készült Mikes-emléktáblája 1991-ben került a beregszászi Bethlen-Rákóczi-kastély falára (39. kép).⁷¹ A mű a mintegy negyven hasonló kompozíciójú emléktábla sorába illeszkedik. A kolozsvári festmény a fiatal Mikes arcát mutatja, mellette kétnyelvű, magyar-ukrán felirat olvasható: „Ebben az épületben szállt meg 1709. áprilisában Mikes

⁶⁶ F. Tóth Tibor felkérésére rajzolta. *Török Füzetek* 1998/4. (decemberi) szám.

⁶⁷ 180×120 cm.

⁶⁸ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár S/XXI.

⁶⁹ VERESS, *Mikes és a szülőföld* (4. jegyzet) 140; *A középiskolai oktatás* (33. jegyzet) 120, 128.

⁷⁰ VERESS Dániel, *Mikes: négy tél: történeti dráma két részben, utójátékkal*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, fénykép a borítón; VERESS, *Mikes földi arca I.* (4. jegyzet) 4–5; VERESS, *Mikes és a szülőföld* (4. jegyzet) 140.

⁷¹ VÁRADI-STERNBERG, *Mikes Kelemen nyomában* (39. jegyzet), 109.

Kelemen ismert magyar író, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hű kísérelője”. Takács Erzsébet hasonló mintát követő, bronz domborművét 1994. október 14-én avatták fel, ugyancsak Beregszászban (40. kép). A fiatal Mikest ábrázoló relief, hasonlóan a szobrászművész más, 1994-ben adományozott emléktábláihoz, például a sárospataki Árvay József- és a százhalombattai Széchenyi István-emléktábláihoz, kizárólag az arcot mutatja, fodrosgallér-lezárással. A művet a 8. számú középiskola kapta ajándékba, s az avatónnepség alkalmával a magyar nyelvű középiskola felvette Mikes Kelemen nevét. A szobrászművész maga ajánlotta fel a Magyar Honvédelmi Minisztériumnak, amely a Rákóczi Szövetségen keresztül felajánlotta azt a Beregvidéki Kulturális Szövetségnek. Így került végleges helyére a dombormű.

8. MELLSZOBROK ÉS A KÖZTÉRI SZOBROK

Az első mellszobrot Mikesről Vágó Gábor mintázta 1932-ben (l. a 122. oldalon).⁷² Az életnagyságú gipszszobrot a kolozsvári Báthory István Gimnázium dísztermében avatták fel. A második mellszobrot Erdey Dezső szobrászművész készítette 1957 előtt (41. kép).⁷³ A 28 cm magas bronzszobrot egyszerű formák, határozott kontúrok jellemzik. A tömörszerű, egy nézetre komponált alak előképe részben a kolozsvári portré: a rövid bajusz követi azt, ugyanakkor a keskeny, hegyes orr és az előreugró áll jelentősen eltér a festményen látható megoldástól.

Búza Barna Mikes-mellszobrán a hosszú hajú, ráncos homlokú, hosszú, vékony bajszú Mikes egyenesen előre néz, mellén lánccal összefogott mentét visel. A szobrot két helyszínen is felállították az 1980-as években⁷⁴: 1982-ben a battonyai Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola fennállásának 35. évfordulóján a Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola utcai előterében (42. kép)⁷⁵; majd 1988. május 28-án a berettyóújfalui Bajcsy Zsilinszky-lakótelepen.⁷⁶ Míg az első változat pirogránitból készült, a második ún. pirobronzból, ami a művész találmánya. Ennek lényege, hogy a pécsi pirogránitba 200 mm vastag bronzot égetett 1200 fokon, ezáltal az anyag igen tartóssá vált.⁷⁷ Ez a szobor a Mikest idős székely parasztként ábrázoló alkotások sorába illeszkedik, ahogy Hunyadi Lászlónak a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár lépcsőházában álló

⁷² MURÁDIN Jenő, *Vágó Gábor (1894–1968)*, Szeged, 1999 (Studia Historica, 2), 549–567.

⁷³ Jelzet hátul a talapzaton: Erdey D. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár, ltsz.: 65.49.1. A szobor pontos keletkezési idejét nem ismerem, tehát csak annyi biztos, hogy 1957, Erdey halála előtt készült. LÁSZLÓ Péter, *Erdey Dezső 1902–1957*. Kiállításleplező, Veszprém, Bakonyi Múzeum. Veszprém, 1987, 6.

⁷⁴ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár B/53.

⁷⁵ Felirat a talapzaton: 1. Mikes Kelemen 1690–1761 „...El nem felejthetem Zágont...”; 2. Ezt a szobrot az iskola fennállásának 35. évfordulóján a Battonyai Öregdiákok Mikes Köre állította 1982-ben. *Mikes Kelemen új szobra*. In Új Tükör 1983. május 1., 43; *A középiskolai oktatás* (33. jegyzet) 131; GERGELY Mihály, *Búza Barna keresztútjai*. Budapest, 2001, 11.

⁷⁶ Mellszobor: 67×62,5×35 cm. Búza Barna a szobrot bemutatta a Berettyóújfaluban rendezett kiállításán 1987 szeptemberében. 1988 februárjában a városi tanács elhatározta a szobor megvásárlását és felállítását. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár B/53.

⁷⁷ Tokai Gábor interjúja Búza Barnával 2009 őszén. Kézirat.

mellszobra is.⁷⁸ Az 1990-ben készült szobron a ráncolt homlokú és szemöldökű Mikes lefelé, maga elé néz, kabátja felett bundát visel.

Ugyancsak 1990-ben készített mellszobrot Mikesről Bocskai Vince szovátai szobrászművész, az alkotást azonban anyagi okokból csak 1997. május 24-én tudták felavatni a felújított zágoni Mikes-kúria udvarán (43. kép).⁷⁹ A két előző szobortól eltérően ez a kolozsvári portré fiatal Mikesének vonásait viseli, ahogy Kiss Sunyi Istvánnak a sárospataki Rákóczi Múzeum megbízásából 1992-ben készült bronz mellszobra is, melyből egy példány a sárospataki Rákóczi-emlékházban, egy másik a rodostói Rákóczi Múzeum előterében áll (44. kép).⁸⁰ Az utóbbi példányt a borsi és a munkácsi Rákóczi Szövetség, a Zágoni Mikes Kör és Sárospatak város adományozta a rodostói Rákóczi Múzeumnak, és 1992. október 22-én leleplezték le.⁸¹ Kis Sunyi előképe egy a kolozsvári portré után készült metszet volt, és Mikest mint ifjú férfit mutatja.⁸² A hullámos haj kiemeli az arc simaságát, a páncél felülete ellenpontot alkot a vállkendő dús drapériájával.

Vetró Andrásnak, a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Liceum művésztanárának Mikes mellszobra 1993-ban készült. A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Főgimnázium előtt felállított szobor a kolozsvári portré hagyományát követi, de a páncél és a vállszalag helyett sima felület jelzi a büsztöt (45. kép).⁸³ Nagy Lajos Imre Mikes-mellszobrát 2004. október 1-jén avatták fel a vajai Vay Ádám Múzeum szoborparkjában, a múzeum alapításának 40. évfordulóján a kastélyt övező szoborgalériában tizenkét, a Rákóczi-szabadságharchoz köthető személyiség szobrával, illetve domborművével együtt (46. kép).⁸⁴ Ennek előképe ugyancsak a kolozsvári olajfestmény, eltérő vonás azonban a szigorú tekintet és a hosszú, egyenes haj.⁸⁵ A Mikes-büsztt avatására Nagy Lajos Imre öntetett néhány példányt az 1994-ben készített Mikes Kelemen-névjegyéremből, amelynek egyik oldalán a Mikes-család címerét mintázta a művész, míg a hátoldalon a „Gróf Zágoni Mikes Kelemen székelő lófő Rákotzi Ferentz Fejedelemnek Kamarássa Rágon” felirat olvasható.⁸⁶

A köztéri alkotások között két nagyméretű faszobor is található. Mónus Béla szobor-kompozícióját a budapesti Rodostó Alapítvány és a Rákóczi Szövetség állíttatta, 2000-ben

⁷⁸ Gipszmodell.

⁷⁹ Kb. 70×80×30 cm. [Hír]. In Háromszék (Sepsiszentgyörgy), 1997. október 25.; [Hír]. In Háromszék (Sepsiszentgyörgy), 1997. november 26.; VERESS Dániel, *Szoboravató*. In A Hét, 1997. 23. sz. 7.; VERESS Dániel, *Szoboravató*. In Művelődés (Kolozsvár), 1997/9, 3–4.; *Beszélgetés Bocskay Vince szobrászművésszel*. In Erdélyi Napló (Nagyvárad), 2002. október 15.

⁸⁰ 55 cm magas. Galambos Sándor bronzöntőmester jelzése a peremen: Ö = G. S. Beszámoló a rodostói Rákóczi Múzeumban lévő Mikes-szobor avatásáról: MÁTÉFY Györkné, *Magyarok találkozója Törökországban*. In Török Füzetek, 1. szám, 1993. április 30., 11–12.

⁸¹ Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár K/XXIX.

⁸² Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár K/XXIX.

⁸³ Kb. 90×100×40 cm. SYLVESTER Lajos, *Nem bujdosik többé*. In Háromszék, 1993. május 22., 1.; ***, *Mikes Kelemen szobor Sepsiszentgyörgyön*. In Háromszék (Sepsiszentgyörgy), 1993. május 25.

⁸⁴ Kovács Árpád, *Mikes Kelemen hazatért: Szoboravatás Vaján*. In Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2004/4, 498–500.; Kovács Árpád, *Mikes szoboravatás Vaján*. In Művelődés (Kolozsvár), 2004/12, 10–11.

⁸⁵ Méret: 75×60×32 cm. Mészki posztamens: 140×32×32 cm. Jelzés hátul a drapérián: 2004 NL. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár N/7.

⁸⁶ Bronz, átmérő 62 mm.

avatták fel a rodostói központi parkban (Barış ve Özgürlük Parkı, 47. kép).⁸⁷ A három tagból álló együttesben középen Mikes, balra a néne, jobbra Kőszeghy Zsuzsi áll.⁸⁸ A két mellékalak enyhén a középső felé ível, ezzel is a főalak felé irányítja a figyelmet. A hosszú, hullámos hajú, csizmát viselő, fiatal Mikes a fatörzsbe vajt fülkében áll, két kezét maga előtt tartja, s egy madarat ereszt szabadon édes néneje felé. A fülke fölött a törzs tetején kopjafaszerű lezárás látható. A néne alakja egy alacsony, kendős, ráncos öregasszony, amint Mikes levelét olvassa. Az enyhén Mikes szobra felé hajló, copfos Kőszeghy Zsuzsi leeresztett jobbujában kendőt tart, baljával tulipánt szorít szívéhez. A szobrokat tömörszerű megformálás és hangsúlyos, nagy kezek, jellemzik.⁸⁹ Az emlékmű nem előképeket másol, hanem új kompozíciót teremt. A szoborcsoport kifejezi a száműzetést, a raboskodást és a szabadság utáni vágyat.

Koltay László faszobrát 2005. október 2-án leplezték le a salánki Rákóczi-emlékparkban Szent István és II. Rákóczi Ferenc szobra mellett (48. kép). A fatörzs felső részéből a kolozsvári portré vonásait hűen követő Mikes-alakot faragott ki a szobrász, feje felett nyitott könyv lúdtollal. Alatta „Mikes Kelemen 1690–1761” felirat és a magyar címer, rajta egy képzeletbeli koronával. Salánkon 1991-ben éledt fel Mikes tisztelete és emléke,⁹⁰ mivel ekkor, május 26-án, a salánki országgyűlés 280. évfordulója tiszteletére kitisztították azt a forrást, amelyet a legenda szerint 1711. február 11-én, II. Rákóczi Ferenc utolsó országgyűlésének napján ezen a helyen Mikes Kelemen talált meg a falu határában, s a kálapjában innen vitt vizet a fejedelemnek.⁹¹ A kút mellett felállították Nagy Lajos Imre sziklára erősített domborműves fémtábláját.⁹²

A szobrászati alkotások közül a legkvalitásosabb mű Veres Gyula Alpár lendületes, egész alakos Mikes-szobra (49–50. kép). A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Főgimnáziumban álló szobor dinamikáját két ellentétes irányú mozgás biztosítja: bal lábával előre lép, ugyanakkor felsőtestével jobbra fordul, s ezt a kettős mozgást követi az alak vállára boruló, földig érő köpeny is. A szűk szárú nadrágot, magas szárú csizmát viselő Mikes baljában könyvet tart, jobbujával a köpenyt fogja.

⁸⁷ Főalak: 380 cm magas, átmérő 80 cm. Bal mellékalak: 250 cm magas, átmérő 50 cm. Jobb mellékalak: 250 cm, átmérő 60 cm. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Irattár M/17.

⁸⁸ (BODOLAI), *Mikes-szoborcsoport Rodostóban*. In Népújság (Marosvásárhely), 2000. október 27.; ERDÉLYI Erzsébet – NOBEL Iván, „A mi nemzeti vagyonunk nem a földben, hanem a főkben fogalmazódik meg”. In Új Pedagógiai Szemle, 2001/4, 91–98. LAMPERT Rózsa, *Mónus Béla fafaragó művész, aki II. Rákóczi Ferenc apródjának, bizalmas titkáranak, Mikes Kelemennek emlékművet állított Zágónban és Rodostóban*. In Örökségvédelem: a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója, 7 (2003), szeptember–október 9–10. sz., 17–19; SYLVESTER Lajos, *Törökországi portyán*. In Honismeret 2007/1., XXIX.

⁸⁹ A felállítás óta eltelt tíz évben az időjárás hatásaitól védetlen faszobrokon jelentős repedések jelentkeztek. Ezért az alkotó, Mónus Béla a budapesti Magyar–Török Baráti Társaság kezdeményezésére az állítató Rodostó Alapítvány és a Rodostói Magyar Baráti Társaság támogatásával restaurálta a szobrokat, így azok újból maradéktalan esztétikai élményt nyújtanak.

⁹⁰ VÁRADI–STERNBERG, *Mikes Kelemen nyomában* (39. jegyzet), 108.

⁹¹ A forrást Mikes-forrásnak nevezték el, később kutat építettek rá, amely a Mikes kútja nevet kapta. Kész Barnabás, *II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen emlékei Salánkon*. In Hatodik síp. 1998. tél.

⁹² Felirata: II. RÁKÓCZI FERENC ÉS MIKES KELEMEN / ITT-TARTÓZKODÁSÁNAK ÉS AZ / 1711-ES SALÁNKI TANÁCSKOZÁS EMLÉKÉRE / EMLTE SALÁNK KÖZSÉG LAKOSSÁGA ÉS A ZICHY GALÉRIA. Bronz, 78×54 cm.

9. ÖSSZEGZÉS

Mikes Kelemen képzőművészeti ábrázolásai nagy változatosságot mutatnak technika, műfaj és funkció szempontjából egyaránt. Kirajzolódik a folyamat, melynek során a kolozsvári portré, majd kisebb mértékben Beck Ö. Fülöp érmei nyomán kibontakozott az ábrázolási hagyomány két fő vonulata. Ezen túlmenően számos ezektől gyökeresen eltérő, Mikes személyiségének új aspektusát vagy új formai megoldásokat kereső mű született. Az áttekin-tésből körvonalazódik az is, hogy miként változott a különböző korok Mikes-értelmezése. Bár a korpusz szám szerint nem közelíti meg más, kiemelkedő irodalmi vagy történelmi személyiségek ábrázolásainak mennyiségét, kvalitását tekintve figyelemreméltó. A ma lát-ható ikonográfiai csomópontok: a 18. század eleji portré 19. századi másolata, Beck Ö. Fülöp érme, Gy. Szabó Béla fametszetsorozata, Bartha László gouache képe, Kass János illusztrációsorozata, Simon Ferenc domborműve, Erdey Dezső és Búza Barna mellszobra, Veres Gyula Alpár egész alakos szobra és Kaján Tibor karikatúrája. A 19. század végén a kolozsvári portré vált mértékadó mintaképpé, s ez a fiatal Mikes-típus napjainkig tovább él a grafikákon, a domborműveken és a szobrokon. Ettől eltérő felfogást képviselnek Gy. Szabó Béla fametszetsorozatának egyes darabjai és Szilágyi Zsolt domborműve, melyeken középkorú vagy idős székely parasztember vonásaival jelenítették meg Mikeset.

Vágó Gábor: Mikles Kelemen
Gábor Vágó: Kelemen Mikes

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Ismeretlen festő (ismeretlen 18. századi mester után): Mikes Kelemen. 19. század harmadik negyede. Kolozsvár, Muzeul de Artă, fondul doc. nr. 14.
2. Ismeretlen festő: Darvas Ferenc. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1682.
3. Ismeretlen festő: Bocskai István. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 161.
4. Ismeretlen festő: Bercsényi Miklós. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 53.
5. Haske Ferenc és Pollák Zsigmond: Mikes Kelemen. 1879
6. Cs.: Mikes Kelemen. 1905
7. R. H. N.: Mikes Kelemen. 1906
8. Szalay Gyula: Mikes Kelemen. 1954
9. Rozsnyai Zoltán: Mikes Kelemen. 1961
10. Beck Ö. Fülöp: Mikes Kelemen. 1907. Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, ltsz. 27.A.1912.3
11. Beck Ö. Fülöp: Mikes Kelemen. 1907. Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, ltsz. 14/1951–83.
12. Nyugat, 1908. március 1. I. évfolyam 5. szám. Címlap
13. Nyugat-levélpapír fejléc. Az MTA Irodalomtudományi Intézete, Illyés Gyula Archivum, ltsz.: G 4.VI/1.
14. Nyugat-pecsétnyomó. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti tár, ltsz.: 85.162.1.
15. Illyés Gyula: Nehéz föld. Kézirat. Az MTA Irodalomtudományi Intézete, Illyés Gyula Archivum, ltsz.: K 1.Sz/1 1r.
16. Mladoniczky Béla: Mikes Kelemen. 1964. Battonya, Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola
17. Varga Géza: Mikes Kelemen. 1982. Battonya, Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola
18. Gergely István: Mikes Kelemen. Battonya, Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola
19. Petrovits István: Mikes Kelemen
20. Dudits Andor: Rákóczi-freskó. 1914–1916. Kassa, dóm, az északi kapu fölött. Kartonrajz
- 20.1 Dudits Andor: Rákóczi-freskó. 1914–1916. Kassa, dóm, az északi kapu fölött. Kartonrajz (részlet)
21. Bartha László: Mikes Kelemen és Kőszeghy Zsuzsanna. 1961. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti tár, ltsz.: 61.1149.1.
22. Bodnár Gyula: Mikes. 1925
- 23–26. Gy. Szabó Béla: Mikes Kelemen. 1934
27. Cseh Gusztáv: Mikes Kelemen. 1977–1980
- 28–30. Kass János: Mikes Kelemen. 1980

31. Kass János: Mikes-bélyeg. 1990
32. Fazakas Gyula: Mikes Kelemen. 1990
33. Petry Béla: Gábor Dénes és Gábor Csilla ex librise. 1990
- 34–35. Kaján (Kalász) Tibor: Mikes Kelemen. 1990-es évek
36. Berán Lajos: Mikes Kelemen. 1930. Szeged, Dóm tér, Nemzeti Emlékcsarnok
37. Simon Ferenc: Mikes Kelemen. 1967. Battonya, a Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola falán
38. Szilágyi Zsolt: Mikes Kelemen. 1968
39. Ortutay Zsuzsa: Mikes-emléktábla. 1991. Beregszász, a Bethlen–Rákóczi-kastély falán
40. Takács Erzsébet: Mikes Kelemen. 1994. Beregszász, Mikes Kelemen Középiskola
41. Erdey Dezső: Mikes Kelemen. 1957 előtt. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti tár, ltsz.: 65.49.1.
42. Búza Barna: Mikes Kelemen. 1982. Battonya, a Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium és Szakképző Iskola utcai előtere
43. Bocskai Vince: Mikes Kelemen. 1991. Zágon, a Mikes-kúria udvarán
44. Kiss Sunyi István: Mikes Kelemen. 1992. Rodostó, a Rákóczi Múzeum előtere
45. Vetró András: Mikes Kelemen. 1993. Sepsiszentgyörgy, a Mikes Kelemen Főgimnázium előtt
46. Nagy Lajos Imre: Mikes Kelemen. 2004. Vaja, Vay Ádám Múzeum, szoborpark
47. Mónus Béla: Mikes Kelemen édes nénémrel és Kőszeghy Zsuzsannával. 2000. Rodostó, Barış ve Özgürlük Parkı
48. Koltay László: Mikes Kelemen. 2005. Salánk, Rákóczi-emlékpark
49. Veres Gyula Alpár: Mikes Kelemen. Sepsiszentgyörgy, Mikes Kelemen Főgimnázium
50. Veres Gyula Alpár: Mikes Kelemen. Sepsiszentgyörgy, Mikes Kelemen Főgimnázium (részlet)